

Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα από την εποχή του Χαλκού ως τις αρχές του 20ού αιώνα
(τρίτη έκδοση, Αρχείο της Πολιτιστικής Εταιρείας Πανόραμα, Αθήνα 2022)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ για την ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Οι κοσμοϊστορικές αλλαγές, οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις, οι εξελίξεις σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο και οι δραματικές συγκυρίες που μας περικυκλώνουν καθιστούν συνεχώς επίκαιρο αυτό το βιβλίο. Μια διαρκής επικαιρότητα που επανέρχεται με μεγάλες εντάσεις από την πρώτη έκδοση, που κυκλοφόρησε τον Απρίλιο του 1991 στα αγγλικά, για να συνοδεύσει τότε μία έκθεση στο King's College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, μέχρι σήμερα, την άνοιξη του 2022, όταν κρίθηκε απαραίτητη η επανέκδοση του έργου, το οποίο είχε κυκλοφορήσει ανανεωμένο και σε μεγάλο βαθμό εμπλουτισμένο το 2001, καθώς το επέβαλαν τα γεγονότα μεταξύ 1991 και 2001. Αυτά όλα εξηγούνται στις επόμενες σελίδες: «Από την πρώτη στη δεύτερη έκδοση, 1991-2001» (σ. 9-13). Αυτό που δύσκολα μπορεί να εξηγηθεί είναι η αβελτηρία του δυτικού κόσμου στη διάρκεια εκείνης της κρίσιμης δεκαετίας, όταν μεταβάλλονταν τα πάντα στις έξι χώρες που αυλίζουν στη μαυροθαλασσίτικη λεκάνη και στις χώρες του ευρύτερου ευρωπαϊκού, ευρασιατικού και ασιατικού περιγύρου.

Δίχως να παραγνωρίζω τη σπουδαιότητα της επικαιρότητας και τις επιτακτικές ιδιότητες ή τις επιταχυντικές της ικανότητες –σ' αυτές εξάλλου οφείλεται εν πολλοίς και αυτή η επανέκδοση– πρέπει να πω ότι αυτό το πόνημα θεωρήθηκε ένα διαχρονικό έργο αναφοράς, επειδή στηρίζεται στον πιο σταθερό παράγοντα του ιστορικού γίνεσθαι διά μέσω των χιλιετιών: τα γεωγραφικά δεδομένα. Όσες αλλοιώσεις κι αν έχει υποστεί το φυσικό περιβάλλον, όσο κι αν η Μαύρη

Θάλασσα σαπίζει λόγω της τρομακτικής οικολογικής μόλυνσης και των αποβλήτων που κατεβάζουν τα μεγάλα ποτάμια, οι γεωγραφικές συντεταγμένες παραμένουν ο μοναδικός και σχεδόν αμετάβλητος παράγοντας που διαμορφώνει τη μοναδική στέγερη βάση για να παρακολουθήσει κανείς τις ανθρώπινες δραστηριότητες σε όλα τα πεδία και να κατανοήσει, ως έναν βαθμό, τις πολιτικές αποφάσεις, τις κοινωνικές νοοτροπίες και συμπεριφορές. «Δίχως τη βούληση των αρχαίων Βυζαντιών, κανείς δεν μπορεί να εισπλεύσει στον Εύξεινο Πόντο ή να εκπλεύσει» λέει ο Πολύβιος για εκείνους που κατείχαν τον Βόσπορο, δηλαδή τους Μεγαρείς. Ενώ ο Ηρόδοτος και, δεκαπέντε αιώνες αργότερα, ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ζ΄ ο Πορφυρογέννητος αισθάνονται την ανάγκη να περιγράψουν τον μεγάλο ποταμό Δνείπερο – από τους καταρράκτες κοντά στο Κίεβο μέχρι τις εκβολές του περίπου 1.000 χιλιόμετρα νοτιότερα. Κι είδαμε κατάπληκτοι το λιμάνι της Τραπεζούντας να γίνεται και πάλι ζωτικός κόμβος των επικοινωνιών της Ευρώπης με την ενδοχώρα της Ασίας, μόλις ξέσπασε ο πόλεμος Ιράκ-Ιράν (μια θρυλική πορεία που χάραξαν οι «Μύριοι» του Ξενοφώντα το 401 π.Χ.), ενώ η γεωγραφική θέση της αρχαιοελληνικής Χερσονήσου-βυζαντινής Χερσώνας στο νοτιοδυτικό άκρο της Κριμαίας υπέδειξε στη Μεγάλη Αικατερίνη τον τόπο όπου έπρεπε να ιδρυθεί η Σεβαστούπολη και να χτιστεί ο ναύσταθμος του τσαρικού Στόλου της Μαύρης Θάλασσας. Έκτοτε, η Σεβαστούπολη, που ελέγχει κυρίως το δυτικό τμήμα της Μαύρης Θάλασσας και σημαδεύει από μακριά την είσοδο του Βοσπόρου, πρωταγωνιστεί στα πολεμικά γεγονότα και τα πολιτικά-διπλωματικά τεκταινόμενα.

Η γεωγραφία, λοιπόν. Η μεγάλη απουσία από τον ιστορικό μας ορίζοντα. Το απόλυτο κενό της επίσημης παιδείας. Η πλήρης αντίθεσή μας με την εκπληκτική γεωγραφική συνείδηση που καλλιέργησαν οι Έλληνες επί χιλιετίες. Και μόνο τις ορεινές διαβάσεις και τους επικοινωνιακούς άξονες που ελέγχουν μέχρι σήμερα τα βυζαντινά καστρομονάστηρα του Ανατολικού Πόντου να δει κανείς, αρκούν για να αντιληφθεί τη σχέση εκείνων των κοινωνιών με την έκταση του χώρου και του χρόνου. Ενώ, μόλις τώρα, που τέθηκε ξανά σε λειτουργία ο φυσικός άξονας του Έβρου, συνειδητοποιούμε κι εμείς ότι πρόκειται για τον κυριότερο

επικοινωνιακό άξονα της ανατολικής Βαλκανικής από το Αιγαίο μέχρι τις εκβολές του Δούναβη στη Μαύρη Θάλασσα.

Διαχρονικός και αλάνθαστος οδηγός στην εξερεύνηση του ευρύτερου ευξεινοποντιακού κόσμου αποδείχθηκε και η τόσο παρεξηγημένη ελληνική μυθολογία (που περιορίστηκε σε παιδικό εικονογραφημένο ανάγνωσμα). Η μυθολογία, όμως, ήταν το εθνικό «αφήγημα», δηλαδή η κυριότερη ιδρυτική παράμετρος της κοινής ταυτότητας, που έπλασαν ή προσάρμοσαν οι αρχαίοι ημών, οι οποίοι εκμεταλλεύτηκαν εξαντλητικά τις γεωγραφικές συνιστώσες – θεμελιώνοντας πάνω τους την επεκτατική τους πολιτική– και προβάλλοντας τη ζωτική τους σημασία ακόμα και στις σκηνές των θεάτρων. Τη γεωγραφία κινητοποίησαν οι Έλληνες και μετέτρεψαν τον Άξενο Πόντο σε Εύξεινο. Αυτό το τόσο συχνά επαναλαμβανόμενο «κλισέ», που ακούγεται σαν κοινοτοπία, είναι η ουσία της έντονης δραστηριότητας, της αδιάλειπτης παρουσίας και του συνεχούς αγώνα των Ελλήνων πέρα από τις Συμπληγάδες. Στον αντίποδα του αιγαιοπελαγίτικου κόσμου. Άλλωστε και οι ίδιες οι Συμπληγάδες συμβολίζουν το όριο των αντοχών. Οι Έλληνες το ξεπέρασαν, αλλά δεν *νίκησαν* τη γεωγραφία. Την άκουσαν. Τη σεβάστηκαν. Συμφιλιώθηκαν μαζί της. Την εξευμένισαν, την εξανθρώπισαν και της έδωσαν ιστορική υπόσταση. Η ανθεκτικότητα πολλών πανάρχαιων ελληνικών τοπωνυμίων φανερώνει την ιερή σχέση των Ελλήνων με τα πιο άγρια βράχια, τους πιο αφιλόξενους τόπους, τα μνήματα των ταπεινών ηρώων, τις μνήμες των χιλιετιών. Οι Έλληνες διαμόρφωσαν το ανθρωπογενές υπόστρωμα που υποδέχτηκε κατά καιρούς τόσους και τόσους διαφορετικούς λαούς. Συνέδεαν το παρελθόν με το παρόν, τις στέπες του Βορρά με τα πανύψηλα βουνά του Νότου, τα πλωτά ποτάμια με την πλουτοπαραγωγική ενδοχώρα, τα μαυροθαλασσίτικα λιμάνια με τις αγορές της Μεσογείου, τις βιομηχανικές μονάδες της Αγγλίας, τα παζάρια της Περσίας. Είναι όλα όσα διηγείται αυτό το βιβλίο, που αντιπαραθέτει στις γεωπολιτικές αβεβαιότητες και τις επιταγές της επικαιρότητας τη γεωγραφική σταθερότητα, όπως τη νοηματοδότησε η συνεχής ελληνική παρουσία. Ο μίτος για όλα αυτά είναι η ελληνική αποκοτιά – ή, αν θέλετε: το ελληνικό ταμπεραμέντο, η ελληνική περιέργεια, η ιδιοφυΐα, οι αρετές και τα ελαττώματα αυτού του λαού που αναζήτησε στα πέρατα του κόσμου το

Χρυσόμαλλο Δέρας. Εξάλλου, είναι πλέον κοινά αποδεκτή η άποψη ότι η σημαντικότερη ταξιδιωτική περιπέτεια της ανθρωπότητας, πριν από το ταξίδι του Κολόμβου, ήταν η Αργοναυτική Εκστρατεία.

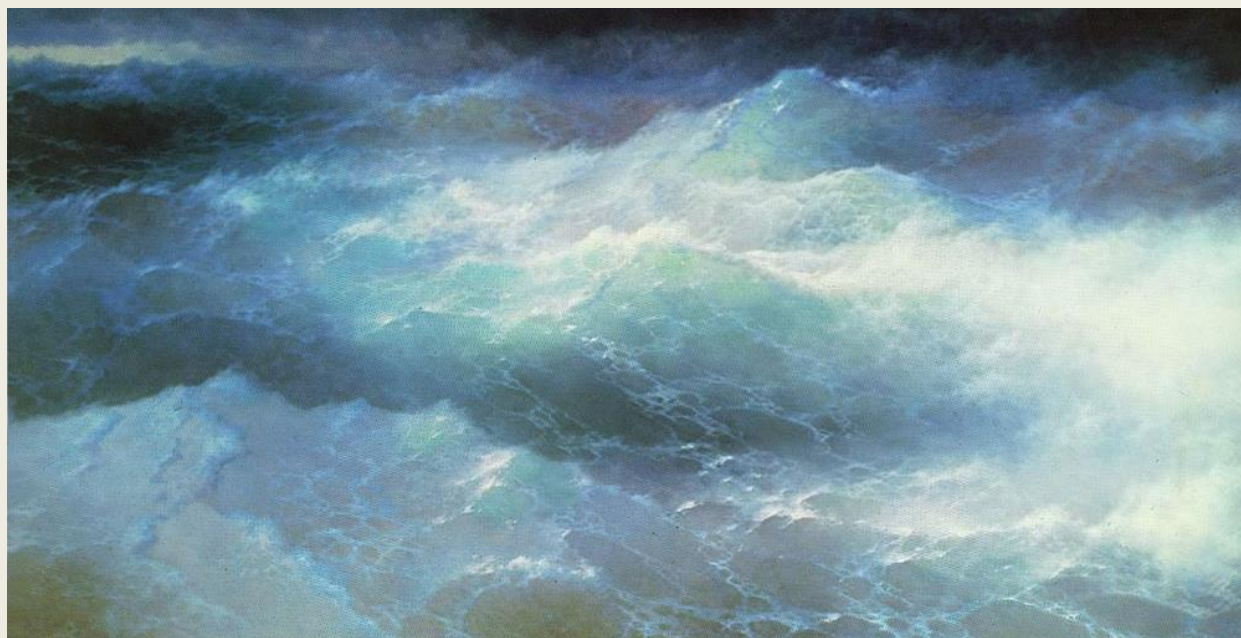
Έφτασε, λοιπόν, η ώρα, κάτω από τις πιο τραγικές συνθήκες, να επανεκδοθεί αυτό το βιβλίο αναφοράς, τρεις δεκαετίες μετά την πρώτη έκδοση και δύο δεκαετίες μετά την ανανεωμένη και επαυξημένη δεύτερη έκδοση. Παρότι δεν είχε πάψει η ζήτηση, ακόμα και μετά τις πολλαπλές επανεκδόσεις της δεύτερης έκδοσης, το βιβλίο είχε παροπλιστεί στα ράφια της εκδοτικής δραστηριότητας της Πολιτιστικής Εταιρείας «ΠΑΝΟΡΑΜΑ». Είχαμε άλλωστε στραφεί προς την ψηφιοποίηση του πλουσιότατου Αρχείου μας και τίποτα δεν προμηνούσε ότι θα ξαναβρισκόμασταν ποτέ στο τυπογραφείο.

Η Λένα Παμπούκη τάραξε τα νερά. «Πρέπει να ξαναβγεί το βιβλίο» είπε με την αποφασιστικότητα που τη χαρακτηρίζει. Κι επειδή γνώριζε καλά τους λόγους της δικής μας αδράνειας, έσπευσε να συμπληρώσει «αναλαμβάνω όλα τα έξοδα». Είμαστε από την πρώτη γυμνασίου μαζί. Συμμαθήτριες, συμφοιτήτριες, φίλες εξήντα χρόνια. Ήξερα ότι δεν εξέφρασε απλώς μια ευχή. Μα πώς να ξαναγίνουμε εκδότες; Εξασφάλισα τη συνεργασία άλλου πανάρχαιου φίλου. Ο Νίκος Διονυσόπουλος είναι αυτός που ανέλαβε τον επανασχεδιασμό, την καλλιτεχνική επιμέλεια, τον συντονισμό και τον έλεγχο της παραγωγικής διαδικασίας. Ναι. Τώρα πια θα γίνει μονοτονικό. Μονοτονικά και τα τοπωνύμια; Ναι. Είμαστε όλοι λίγο μαγκωμένοι, αλλά το αποφασίσαμε. Τη διόρθωση των κειμένων ανέλαβε η καλή φίλη και άξια φιλόλογος Βαρβάρα Καρζή. Την έρευνα στο Αρχείο, τον έλεγχο του περιεχομένου, τα τρεχάματα επωμίσθηκαν οι πανοραμικοί συνεργάτες. Δουλέψαμε όλοι με ενθουσιασμό και καλλιεργήσαμε ακόμα περισσότερο τη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ μας. Μας συμπαραστάθηκαν κι όλοι οι πανοραμικοί φίλοι, μέλη και συνδρομητές. Θα μας βοηθήσουν και στην αποστολή των αντιτύπων που θα πάνε σε σχολικές, δημοτικές και άλλες επιλεγμένες βιβλιοθήκες. Ξαναζήσαμε την έξαψη της δημιουργίας, τη χαρά του κοινού έργου, την ικανοποίηση της αποδοχής και, περνώντας τις Συμπληγάδες, επιβεβαιώσαμε για άλλη μια φορά τη σημασία της ιστορικής γεωγραφίας, την οποία έχουμε θέσει

στο επίκεντρο των εκπαιδευτικών κι επιμορφωτικών μας δραστηριοτήτων από την ίδρυση του «Πανοράματος» το 1985.

Θερμές ευχαριστίες στη Λένα, θερμότερες ευχαριστίες σε όλους.

Μαριάννα Κορομηλά, 11 Μαΐου 2022

Τα ΣΤΟΙΧΕΙΑ της ΤΡΙΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Εκδότης: Αρχείο της Πολιτιστικής Εταιρείας ΠΑΝΟΡΑΜΑ

Χρονολογία έκδοσης: Μάιος 2022

Αριθμός σελίδων: 488

Εικονογράφηση: 429 εικόνες (έγχρωμες και ασπρόμαυρες, οι 59 είναι εκτός αρίθμησης), και 44 χάρτες εκ των οποίων οι 33 έχουν γίνει ειδικά για την έκδοση

Διαστάσεις: 27,6 X 21,6 **Σκληρό εξώφυλλο Βάρος:** 2,400 γρ.

Καλλιτεχνική και εκδοτική επιμέλεια, συντονισμός: Νίκος Διονυσόπουλος

Διορθώσεις: Βαρβάρα Καρζή

ISBN 978-618-86091-0-5

Λιανική πώληση: 37 ευρώ (συμπεριλαμβάνεται το ΦΠΑ)

Συμμετέχουν με άρθρα τους: Otar Lordkipanidze, «Οι Έλληνες στην Κολχίδα», Alexander Alexidze, «Μάρθα-Μαρία: μια εξέχουσα φυσιογνωμία στην ιστορία του βυζαντινού και γεωργιανού πολιτισμού», Πέτρος Ν. Πρωτονοτάριος, Η νομισματοκοπία της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, Άννα Μπαλλιαν, «Αργυρούπολη-Gumushane», Λουΐζα Πολυχρονίδου-Λουκοπούλου, «Αρχαιότητες και αρχαιολογία στα θρακικά παράλια της Προποντίδας».

ΑΠΑΝ info@apan.gr Τηλέφωνο 210 - 72 19 825

Η ιστοσελίδα του Αρχείου μας <https://archive.apan.gr/>

Face Book: Πολιτιστική Εταιρεία Πανόραμα